

Smjernice za izgradnju zbirke Croatica

NACIONALNA I
SVEUČILIŠNA
KNJIŽNICA
U ZAGREBU

Zagreb, 2016.

Smjernice za izgradnju zbirke Croatica

Nakladnik

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Za nakladnika

Tatijana Petrić

Urednik

Lobel Machala

Članovi koordinacije za izradbu Smjernica za izgradnju zbirke Croatica

Vesna Golubović, Slavko Harni, Lobel Machala, Mira Miletić Drder i Kristina Romić

Smjernice izradili

Tanja Buzina, Irena Galić-Bešker, Slavko Harni, Sofija Klarin Zadavec, Jelica Leščić, Željka Lovrenčić, Lobel Machala, Mikica Maštrović, Tatjana Mihalić, Mira Miletić Drder, Blaženka Peradenić-Kotur, Sonja Pigac Ljubi, Kristina Romić i Tomica Vrbanc

Lektura

Zrinka Mikulić

Grafičko oblikovanje

Darko Balen

Marica Tomić

ISBN 978-953-500-152-2

SADRŽAJ

Uvod u Smjernice za izradbu zbirke <i>Croatica</i>	1
0. Uvod	2
1. Svrha	2
2. Definicija	3
2.1. Formalni kriteriji	3
2.1.1. Nacionalni kriterij	3
2.1.2. Teritorijalni kriterij.....	4
2.1.3. Jezični kriterij.....	5
2.2. Sadržajni (predmetni) kriteriji.....	5
2.2.1. Sadržaj se odnosi na Hrvate	5
2.2.2. Sadržaj se odnosi na Hrvatsku.....	6
2.2.3. Sadržaj se odnosi na hrvatsku kulturu i prirodnu baštinu.....	6
3. Opći fond zbirke <i>Croatica</i>	6
3.1. Historijat	6
3.2. Tiskana građa.....	7
3.2.1. Hrvatske knjige.....	7
3.2.1.1. Inozemna <i>Croatica</i>	8
3.2.1.2. Zbirka <i>Croatica</i> knjižnične građe o Domovinskome ratu ..	9
3.2.2. Serijske publikacije.....	12
3.2.3. Zbirka službenih publikacija.....	13
3.2.4. Sitni tisak	15
3.3. Netiskana građa.....	17
3.3.1. Mikrooblici.....	17
3.3.2. Elektronička građa na materijalnome nositelju.....	17
3.3.3. Hrvatski arhiv weba (HAW)	17
3.3.4. Nacionalni repozitorij disertacija i znanstvenih magistarskih radova – DR i Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova – ZIR	19
3.3.5. Digitalizirana građa.....	20
3.4. Prikupljanje	20
3.5. Pristup i korištenje	21

4. Zbirka <i>Croatica</i> – fondovi zbirke građe posebne vrste	22
4.0. Uvod.....	22
4.1. Zbirka muzikalija i audiomaterijala – Glazbena zbirka <i>Croatica</i>	22
4.1.1. Svrha.....	22
4.1.2. Definicija.....	22
4.1.3. Fond.....	23
4.1.4. Prikupljanje.....	23
4.1.5. Pristup i korištenje.....	25
4.2. Zbirka zemljovida i atlasa – Kartografska zbirka <i>Croatica</i>	26
4.2.1. Svrha.....	26
4.2.2. Definicija.....	26
4.2.3. Fond.....	26
4.2.4. Prikupljanje.....	28
4.2.5. Pristup i korištenje.....	28
4.3. Grafička zbirka – Grafička zbirka <i>Croatica</i>	29
4.3.1. Svrha.....	29
4.3.2. Definicija.....	29
4.3.3. Fond.....	30
4.3.4. Prikupljanje.....	31
4.3.5. Pristup i korištenje.....	31
4.4. Zbirka rukopisa i starih knjiga – Rukopisi i stare knjige <i>Croatica</i>	31
4.4.1. Svrha.....	31
4.4.2. Definicija.....	32
4.4.3. Fond.....	32
4.4.4. Prikupljanje.....	35
4.4.5. Pristup i korištenje.....	37
6. Literatura	38

Uvod u Smjernice za izradbu zbirke *Croatica*

Svrha je Smjernica za izgradnju zbirke *Croatica* opisati elemente za izgradnju zbirke hrvatskih publikacija i rukopisa *Croatica* kao *fizičke* zbilje u analognome i digitalnome okruženju. Smjernice polaze od temeljne činjenice da zbirka *Croatica* nije fizički prostorno omeđena niti se smatra zaključenom. Postupak njezine izgradnje izvire iz trajne obveze Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u prikupljanju i pružanju pristupa te omogućivanju korištenja nacionalne građe.

Ustroj zbirke *Croatica* opisan je na razini izgradnje općega fonda, kao i na razini izgradnje zbirki građe posebne vrste. Elementi za izgradnju zbirke *Croatica* sadržani su u opisima svrhe, definicije zbirke, sadržaja fonda, načina prikupljanja te pristupa i korištenja nacionalne građe zbirke *Croatica*.

Smjernice uzimaju u obzir te se nastavljaju na prijašnje radove vezane uz ustroj zbirke *Croatica*¹ te načine njezina izgrađivanja i korištenja.² Obilježje je ovih smjernica opis izgradnje zbirke *Croatica* u odnosu na analogno i digitalno okruženje, uključujući sve vrste tiskane građe, mrežnu građu, digitalnu građu i sve njihove pojavne oblike. Sveobuhvatnost i cjelovitost temeljna su načela izgradnje zbirke *Croatica* na razini izgradnje općega i specijalnoga fonda zbirke *Croatica*.

Opći fond zbirke *Croatica*

(Tanja Buzina, Vesna Golubović, Slavko Harni, Sofija Klarin Zadravec, Jelica Leščić, Željka Lovrenčić, Lobel Machala, Blaženka Peradenić-Kotur, Sonja Pigac Ljubi, Kristina Romić, Tomica Vrbanc)

¹ Avalon, S.; Blažević D.; Harni S.; Leščić J. *Croatica* : Ustroj zbirke i kataložno-bibliografski sustav (nacrt). Zagreb, travanj 2009. (interni dokument)

² Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [citirano: 2015-12-01]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/pravilnici-i-poslovnici>

0. Uvod

Opći fond zbirke *Croatica* izgrađuje se obveznim primjerkom, kao i kupnjom, darom i zamjenom. Opći fond zbirke *Croatica* temelj je za bibliografsku djelatnost Nacionalnoga bibliografskog središta Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, a nacionalna građa općega fonda zbirke *Croatica* okuplja se postupcima izradbe Hrvatske tekuće bibliografije Niz A – Knjige, Hrvatske tekuće bibliografije Niz B – Članci, Hrvatske tekuće bibliografije Niz C – Serijske publikacije te Hrvatske retrospektivne bibliografije. Opći fond zbirke *Croatica* dijeli se na podsustave fizičkih i virtualnih zbiraka nacionalne građe: Zbirka inozemne Croatice, Zbirka *Croatica* knjižne građe o Domovinske ratu, Zbirka sitnoga tiska, Hrvatski arhiv weba, Zbirka završnih i diplomskih radova te disertacija u tiskanome i digitalnome obliku i Zbirka službenih publikacija.

Dio hrvatskih publikacija koji svojim sadržajem odgovaraju informacijskim potrebama središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu nalaze se u slobodnome pristupu kao dio sveučilišnih zbirki. Te publikacije nabavljaju se kupnjom, zamjenom i darom, a elementi za izgradnju sveučilišnih zbirki opisani su u posebnim smjernicama.³

1 . Svrha

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu javna je ustanova od nacionalnoga značenja koja obavlja knjižničnu i informacijsku djelatnost nacionalne knjižnice Republike Hrvatske i središnje knjižnice Sveučilišta u Zagrebu, kao i znanstveno-istraživačku i razvojnu djelatnost, radi poboljšanja hrvatskoga knjižničarstva te izgradnje i razvoja hrvatskoga knjižničnog sustava. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu središte je hrvatskoga knjižničnog sustava i osobito prikuplja, izgrađuje i organizira hrvatsku nacionalnu zbirku knjižnične građe i usklađuje nabavu inozemne znanstvene literature na nacionalnoj razini i razini Sveučilišta u Zagrebu te obavlja djelatnost nacionalnoga bibliografskog središta (Zakon o knjižnicama NN 105/97. čl. 14. i čl. 15.).⁴ Izradba nacionalne bibliografije – tekuće i retrospektivne – proizlazi iz zakonske obveze i jedinstvene uloge Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u trajnome prikupljanju, čuvanju, zaštiti, obradbi i dostupnosti fonda. Građa prikupljena obveznim primjerkom čini **nacionalnu zbirku *Croatica***, na kojoj se temelji bibliograf-

³ Golubović, V. Smjernice za izgradnju sveučilišnih zbirki. NSK, 2016. (interni dokument)

⁴ Zakon o knjižnicama. Narodne novine. vol. 69, broj 105, Zagreb, 9. X. 1997., str. 3403-3409.

ska djelatnost⁵. Zadaća je Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prikupljati svu knjižničnu građu hrvatskih nakladnika i autora na hrvatskome jeziku te građu o Hrvatskoj i Hrvatima. Ponajprije se prikuplja nacionalna nakladnička produkcija s teritorija Republike Hrvatske, a od 1992. godine uključen je i iseljenički tisak kao dio nacionalnoga fonda. Građa prikupljena prema ovim kriterijima čini nacionalni fond – zbirku *Croatica*. Dakle, nacionalni fond zbirke *Croatica* uključuje i publikacije koje nisu tiskane ni proizvedene niti su im izdavači u Hrvatskoj. Njihove autore, nakladnike ili izdavače Knjižnica potiče na dobrovoljnu dostavu/darivanje ili se, pak, ove publikacije pribavljaju kupnjom, zamjenom i darom, kako bi zbirka *Croatica* bila što potpunija i cjelovitija. Izgradnja nacionalne zbirke *Croatica* najbitnija je zadaća Knjižnice. Prikupljanje knjižnične građe temelji se na načelu sveobuhvatnosti i potpunosti zbirke, što podrazumijeva odabir svih nacionalno relevantnih jedinica prema dogovorenim kriterijima. Kako *Croatica* uključuje i tiskanu i elektroničku građu, organizacija se fonda temelji na načelu posjedovanja i načelu pristupa.⁶

2. Definicija

Zbirka *Croatica*, sukladno uobičajenoj definiciji nacionalne zbirke, obuhvaća hrvatsku nacionalnu knjižnu i neknjižnu građu, tj. tiskanu, dokumentarnu (rukopise, zemljopisne karte, likovna djela, mikrofilmove, muzikalije, službene publikacije, arhivske dokumente i sl.), digitaliziranu, mrežnu i ostalu elektroničku građu.⁷ Prema Avalon et al. (2009) građa se za zbirku odabire prema kulturno-povijesnim načelima utemeljenim na hrvatskoj tradiciji. Kriteriji odabira građe za zbirku *Croatica* dijele se na formalne kriterije (nacionalni, teritorijalni i jezični) te sadržajne (predmetni) kriterije.

2.1. Formalni kriteriji

2.1.1. Nacionalni kriterij

U nacionalnu zbirku *Croatica* ubrajaju se publikacije koje u potpunosti ili djelomično sadržavaju djela čiji su autori po nacionalnosti Hrvati neovisno o mjestu boravka, jeziku teksta, mjestu objavljivanja djela i njegovu sadržaju. Hrvatima se smatraju:

⁵ Mihalić M. Pravilnik za postupanje s građom koja pristiže obveznim primjerkom u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Zagreb, 2003. (interni dokument)

⁶ Avalon, S.; Blažević D.; Harni S.; Leščić J. *Croatica* : Ustroj zbirke i kataložno-bibliografski sustav (nacrtn). Zagreb, travanj 2009. (interni dokument)

⁷ Ibid, str. 4.

- autori koji su rodom Hrvati, osim ako su se izričito izjasnili pripadnicima drugih ili ih se općenito smatra pripadnicima drugih naroda, kao što su neki potomci iseljenih Hrvata
- autori koji su Hrvati na temelju hrvatske kulturne pripadnosti bilo da su se izjasnili Hrvatima bilo da su svojim kulturnim radom djelujući na hrvatskome kulturnom prostoru u velikoj mjeri pridonijeli hrvatskoj kulturi, iako su etnički pripadnici drugih naroda
- autori koji se mogu smatrati političkim Hrvatima – hrvatski državljani, posebno osobe koje se izričito smatraju političkim Hrvatima neovisno o tome što su po etničkome podrijetlu i gdje žive. To vrijedi i za pripadnike nacionalnih manjina u Hrvatskoj i po tome se taj kriterij podudara s teritorijalnim kriterijem.

Jednakovrijedni su autorstvu i drugi oblici odgovornosti za sadržaj djela ili vizualni identitet publikacije: suautori, prevoditelji, sadržajni i tehnički urednici, priređivači, prerađivači, tiskari hrvatskih prvotisaka, ilustratori, pisci predgovora, pogovora i uvoda, sastavljači kazala, osobe kojima je prigodnica posvećena, dizajneri, slikari, crtači zemljopisnih karata, kompozitori, aranžeri, interpreti glazbenih djela i dr.

2.1.2. Teritorijalni kriterij

U nacionalnu zbirku *Croatica* ubrajaju se publikacije koje su nastale na hrvatskome teritoriju. Pod hrvatskim teritorijem smatra se:

- administrativni (politički) teritorij. Politički je teritorij zemljopisni prostor određen granicama hrvatske države. Publikacija se smatra *Croaticom* ako je unutar granica hrvatske države: sjedište korporativnoga autora, sjedište nakladnika, tiskara, mjesto nastanka rukopisa ili .hr internetske domene.
- hrvatski kulturni prostor. Hrvatski kulturni prostor obuhvaća, osim teritorija hrvatske države, i prostor koji bi po povijesnome (municipalnome) pravu pripadao hrvatskoj državi jer je u nekim povijesnim razdobljima bio dijelom Hrvatske. Publikacije koje su nastale izvan granica današnje hrvatske države, pa makar i na hrvatskome kulturnom prostoru, samo se iznimno uvrštavaju u nacionalnu zbirku na temelju teritorijalnoga kriterija. To vrijedi, npr. za udžbenike koji su u tim prostorima namijenjeni Hrvatima, kao i drugima. Većinom se te publikacije uvrštavaju u *Croaticu* na temelju jezičnoga kriterija i teritorijalnoga kriterija nacionalne pripadnosti autora.

2.1.3. Jezični kriterij

U nacionalnu zbirku *Croatica* uvrštavaju se publikacije koje djelomično ili potpuno sadržavaju tekst na hrvatskome jeziku. Hrvatskim se jezikom smatra standardni hrvatski jezik, ali i sva njegova narječja (štokavsko, kajkavsko i čakavsko), te drugi regionalni izgovori, kao što je, npr. jezik gradišćanskih, moliških i drugih Hrvata. Iako pismo nije samo po sebi kriterij za odabir nacionalne građe, kao npr. latinica, hrvatskim se tekstom smatraju i rukopisni ili tiskani dokumenti pisani hrvatskim pismima glagoljicom i hrvatskom ćirilicom (bosančicom).

Hrvatski se tekst s lakoćom prepoznaje kao hrvatski. Kada se pojavi nedoumica u razlikovanju srpskoga i hrvatskoga teksta, treba prepoznati leksičke, izgovorne ili sintaktičke posebnosti hrvatskoga jezika:

- leksički – tekst se može prepoznati kao hrvatski po leksičkim i semantičkim obilježjima, a teže po morfološkim. Pomagala mogu biti razlikovni rječnici.
- izgovorni, posebno refleks jata – ljevakica se načelno smatra hrvatskim refleksom jata, ali treba imati na umu kako postoje hrvatski tekstovi pisani ekavicom (kajkavski), kao i srpski tekstovi pisanih ijekavicom
- sintaktički – tekstovi koji se po svojoj sintaktičkoj strukturi prepoznaju kao hrvatski.

2.2. Sadržajni (predmetni) kriteriji

U nacionalnu zbirku *Croatica* ubrajaju se publikacije, čiji se sadržaj potpuno ili djelomično odnosi na Hrvate, hrvatsku zemlju te hrvatsku prirodnu i kulturnu baštinu neovisno o formalnim obilježjima publikacije.

2.2.1. Sadržaj se odnosi na Hrvate

Sve publikacije i umjetnička djela koja sadrže znanstvene, obavijesne ili kulturno-povijesne tekstove i slike o Hrvatima kao narodu, pojedinim hrvatskim zajednicama, udrugama, obiteljima, korporacijama, iseljeničkim skupinama, ustanovama nacionalnoga ili regionalno hrvatskoga obilježja. Osim toga, Zbirci pripadaju rukopisi, publikacije, uključujući muzikalije i službene publikacije, te likovna umjetnička djela o pojedinim Hrvatima i njihovim djelima u opsegu koji je određen formalnim nacionalnim kriterijem.

2.2.2. Sadržaj se odnosi na Hrvatsku

Tekstovi, likovna umjetnička djela, zemljopisne, topografske, pomorske i druge karte te reljefi, muzikalije o Hrvatskoj u cjelini u obavijesnome, znanstvenome i kulturno-povijesnome smislu.

Iako se zbirka *Croatica* uspostavlja kako bi promicala hrvatsku kulturu, u nju se načelno uvrštavaju i djela koja sadrže kritičke tekstove o Hrvatskoj i Hrvatima. To posebno vrijedi za publikacije koje jasno obrazlažu znanstveno bitne razlike, pa i prijepore, između nacionalnih historiografija na južnoslavenskome prostoru.

2.2.3. Sadržaj se odnosi na hrvatsku kulturu i prirodnu baštinu

Općenito se radi o tekstovima i likovnim umjetničkim djelima koja tematiziraju hrvatske ideje, objekte, događaje i mjesta.⁸

3. Opći fond zbirke *Croatica*

3.1. Historijat

Fond Nacionalne i sveučilišne knjižnice, postupno je građen i nadograđivan kroz stoljeća. Sustavno se hrvatska građa prikuplja obveznim primjerkom od 1816., te od 1837. kad je zakonskim propisom, Odlukom Ugarskog namjesničkog vijeća za tiskovine iz Hrvatske i Slavonije Sveučilišna knjižnica dobila pravo na obvezni primjerak. To se pravo kasnije potvrđuje i proširuje, a u kontinuitetu zadržava do najnovijeg vremena, temeljem Zakona o knjižnicama (1997)⁹. Građa koja iz bilo kojih razloga nije nabavljena obveznim primjerkom nastoji se pribaviti kupnjom zamjenom ili darom.

Potreba za razlikovanjem općega i posebnoga fonda pokazuje se u Hrvatskoj približno početkom 20. stoljeća s pojavom međunarodnoga dokumentacijskog pokreta (*INDOC*) i uvrštavanjem neliterarnih, odnosno netekstualnih publikacija (umjetničkih grafika, zemljopisnih karata, muzikalija i sl.) u knjižničnu građu. Prvo je, 1918. godine utemeljena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Grafička zbirka,

⁸ Ibid, str. 5.

⁹ Mihalić M. Pravilnik za postupanje s građom koja pristiže obveznim primjerkom u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Zagreb, 2003. (interni dokument)

potom je slijedilo utemeljivanje Zemljopisne zbirke te Zbirke muzikalija, a zbirke su ustanovljene kao prostorno izdvojene iz općega fonda. Neliterarne su publikacije nazvane *građom posebne vrste*, a za literarne, kao što su knjige, novine, časopisi i sl., utemeljio se naziv *opći fond*.

Građa općega fonda tradicionalno se u knjižnicama, pa i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, čuva u zatvorenim spremištima (arhivska depozitarna uloga knjižnice), pri čem se prostorno izdvaja građa trezorske vrijednosti ručno tiskana do 1835. godine. Od kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća dio općega fonda dostupan je i u *otvorenome pristupu* koji je raspoređen stručno, za razliku od onoga u *Zatvorenome spremištu* koji je raspoređen po *numerusu currensu* (tekućem broju) signatura. S vremenom će se na otvorenome pristupu utemeljiti prostorno izdvojene zbirke literarne građe općega fonda – Zbirka doktorskih disertacija, Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu i Zbirka inozemne Croatice.

Tehnološkim napretkom sedamdesetih se godina u opći fond uključuju i elektroničke publikacije. Tekst im je zajednički s tradicionalnim općim fondom, ali su tehnički izmijenjeni nositelji informacija (magnetna vrpca/disk, optički disk, pa čak i virtualni (*online*) prostor).

Neke su od zbiraka sastavljene samo od hrvatske građe prikupljene po proglašenim formalnim i sadržajnim kriterijima za *Croaticu*, a većina, uz hrvatsku, okuplja ju i nehrvatsku građu. Svrha je prikaza što slijede identificirati hrvatsku građu u tim zbirkama, i to polazeći od svrhe zbirke preko njezine definicije i načina prikupljanja građe do pristupa i korištenja.

3.2. Tiskana građa

U nacionalnu zbirku *Croatica* ubrajaju se sve tiskovine (rukopisi, knjige, grafičke mape, katalozi umjetničkih izložaba, note, atlasi, zemljopisne karte, turistički vodiči, sitni tisak te časopisi), koje zadovoljavaju barem jedan od prije navedenih kriterija bilo formalnih bilo sadržajnih.

3.2.1. Hrvatske knjige

Prema UNESCO-ovoj (1964.) definiciji, knjiga je neperiodička tiskana publikacija od najmanje 49 stranica, ne uključujući korice. Knjiga je neperiodički tiskani, uvezani dokument (ISO 2789:2003). U širem smislu knjiga je svakim pismom fiksirani

dokument većega opsega, zabilježen na lako prenosivome materijalu, uključujući i onaj na elektroničkome mediju. U knjižničnoj praksi koriste se još nazivi monografska publikacija, djelo, knjiga, što je zapravo potpuna publikacija u jednome ili određenome broju svezaka. Osim zbirke, u zatvorenim spremištima, čiji je ustroj, način prikupljanja i korištenja uglavnom uobičajen, pa stoga i poznat, ovdje se potpunije opisuju zbirke knjiga ustrojene izvan glavnoga Zatvorenog spremišta, a koje samo ili djelomično prikupljaju hrvatske knjige.

3.2.1.1. Inozemna Croatica

Nacionalni fond *Croatica* uključuje i publikacije koje nisu tiskane ni proizvedene niti su im izdavači u Hrvatskoj. Inozemna Croatica tematski se dijeli na cjeline:

- *Hrvatska knjiga u inozemstvu koja obuhvaća djela hrvatskih autora tiskana izvan granica Hrvatske i djela inozemnih autora čija su tema (ili u kojima se spominju) Hrvati i Hrvatska*: djela hrvatskih autora objavljena na različitim jezicima i u različitim zemljama, odnosno prijevode djela naših autora, djela na hrvatskome jeziku objavljena izvan granice naše zemlje i djela u kojima se spominju Hrvatska i Hrvati. Osim po kriteriju autora koji se izjašnjava kao Hrvat, u nju pripadaju i djela u kojima su Hrvati suautori, prevoditelji, sadržajni ili tehnički urednici, ilustratori, slikari, dizajneri itd. Ovdje pripadaju djela vezana uz djelatnost hrvatskih kulturnih društava izvan Hrvatske, turistički materijal o Hrvatskoj, prijevodi djela književnika hrvatskih korijena te djela o poznatim osobama i određenim zemljopisnim područjima.
- *Iseljenička knjiga*: ovaj naziv obuhvaća djela koja su Hrvati objavljivali u svijetu do 1990. godine i koja su se pod jedinstvenom signaturom čuvala na jednome mjestu u Zatvorenome spremištu. U tome korpusu, od knjiga objavljenih u iseljeništvu do 1915. godine, Knjižnica posjeduje poneki primjerak. Mnogo više građe pribavljeno je u razdoblju od 1920. do 1973. godine.
- *Tisak hrvatskih manjina*: građa koja je na bilo koji način vezana uz tematiku hrvatskih manjina, kao npr. hrvatske nacionalne manjine u Austriji, Češkoj, Mađarskoj, Slovačkoj, Rumunjskoj, Italiji, Srbiji, Crnoj Gori i na Kosovu.

Građa iz fonda inozemne Croatice može se koristiti samo u sklopu Knjižnice – u čitaonici. Ne može se posuđivati izvan Knjižnice.

3.2.1.2. Zbirka *Croatica* knjižnične građe o Domovinskome ratu

Zbirka knjižnične građe o Domovinskom ratu utemeljena je odlukom Stručnoga vijeća Knjižnice krajem 2008., a izgradnja fonda započela je početkom 2009. godine. Sadržajno čini dio šire nacionalne zbirke *Croatica*, a djeluje u sklopu čitaonica sa slobodnim pristupom građi. Poslanje je Zbirke kao dijela nacionalne zbirke *Croatica* promicati temeljnu vrijednost Domovinskoga rata, a to je *uspostava i obrana državnoga suvereniteta i teritorijalnoga integriteta Republike Hrvatske*. Hrvatski je sabor u Deklaraciji o Domovinskom ratu¹⁰ pozvao *sve državne i društvene institucije ... da na navedenim načelima štite temeljne vrijednosti i dostojanstvo Domovinskoga rata*. Sagledavajući u širem povijesnom kontekstu, poslanje je Zbirke služiti dokumentiranju i pamćenju ovoga povijesnog razdoblja, kako bi se ono moglo interpretirati i kako bi se mogao razumjeti njegov trajni utjecaj na hrvatsko društvo.

Svrha je Zbirke što cjelovitije okupiti građu o Domovinskome ratu te tako omogućiti uvid u ovo složeno i multidisciplinarno područje. U građi koju okuplja, Domovinski rat obrađuje se s gledišta različitih znanstvenih disciplina – povijesti, politologije, vojnih znanosti, prava i dr. Različita su i stajališta s kojih se pristupa temi, posebno ako se uzmu u obzir izdanja iz šire regije, Europe i svijeta. Zbirka daje pregled rezultata dosadašnjih istraživanja, a također je koristan izvor za nova istraživanja Domovinskoga rata. Kao dio sustava čitaonica s otvorenim pristupom građi, Zbirka služi kao potpora sveučilišnoj zajednici u izvođenju nastavnih obrazovnih programa visokoškolskih učilišta – kao pomoć korisnicima pri tematskim pretraživanjima (za potrebe izradbe seminarskih, diplomskih i doktorskih radova) i kao izvor bitnih informacija za potrebe znanstvenoistraživačke zajednice.

Svrha je Zbirke postati i bitno mjesto predstavljanja novih izdanja o Domovinskome ratu, stručnih i/ili obljetničkih izlaganja, postavljanja povremenih tematskih izložaba, kao i izložaba novih naslova u fondu Zbirke.

Fond Zbirke čini približno 3700 primjeraka građe (kolovoz 2015.).

Kriterij za odabir knjižnične građe o Domovinskome ratu

Kriteriji za odabir građe navode se ovdje kao okvir i nisu detaljno razrađeni u mjeri u kojoj bi mogli opravdati odabir na razini pojedine jedinice građe. U određe-

¹⁰ DeklaracijaoDomovinskomratu.Narodnenovine,br.102(17.10.2000.).[citirano:2015-11-27]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html

noj mjeri ovaj zahtjevan i temeljni posao odabira temelji se na prosudbi knjižnično-ga osoblja zaduženoga za odabir, a odabir se provodi prema nekoliko kriterija.

Opći kriteriji

- Zbirka obuhvaća građu čiji se intelektualni sadržaj potpuno ili djelomično odnosi na Domovinski rat i ostala razdoblja, kao i teme navedene u ovim smjernicama. S obzirom na opseg teksta, u Zbirku se uvrštavaju publikacije koje sadrže najmanje jedno poglavlje o Domovinskom ratu.
- Obuhvaća izdanja hrvatskih autora i/ili nakladnika, kao i inozemnih autora i/ili nakladnika.
- Izdanja s područja Republike Hrvatske okupiranih u vrijeme rata.

Posebni kriteriji (razdoblje, zemljopisno područje, različite točke gledišta)

Razdoblje

Građa koja se sadržajem odnosi na:

- razdoblje Domovinskoga rata 1991. – 1995.: obrana od srpske agresije i oslobađanje okupiranih dijelova Republike Hrvatske
- razdoblje koje prethodi Domovinskomu ratu: raspad Jugoslavije, velikosrpska politika kao uzrok rata, višestranačje, stvaranje samostalne i neovisne Republike Hrvatske, djelovanje srpskih ekstremista u Hrvatskoj
- razdoblje do 1998.: istočna Slavonija – mirna reintegracija
- razdoblje nakon Domovinskoga rata – obuhvaća posljedice rata (izbjeglice i prognanici, materijalna i duhovna obnova, branitelji, braniteljske udruge, procesuiranje ratnih zločina, razminiranje i sl.).

Zemljopisna područja

- građa koja se sadržajem odnosi na Hrvatsku
- građa koja se sadržajem odnosi na rat u Bosni i Hercegovini.

Iako definicija Domovinskoga rata ne obuhvaća ratna zbivanja u Bosni i Hercegovini, Zbirka uključuje onu građu koja se odnosi na obrambeni rat koji su vodili Hrvati u Bosni i Hercegovini radi zaštite svojih nacionalnih interesa i opstojnosti u sklopu države Bosne i Hercegovine. Ovaj dio Zbirke na određen način proširuje opseg prema širim ratnim zbivanjima nastalim raspadom Jugoslavije koji predstavljaju povezan i cjelovit niz povijesnih događaja. Budući da Zbirka sadržajno čini dio šire

nacionalne zbirke *Croatica*, razlog za proširenje njezina opsega u ovome je dijelu dokazati uključenost hrvatskoga naroda kao cjeline u ratna zbivanja 90-ih godina 20. stoljeća.

Različite točke gledišta

- Osim djela pisanih s afirmativne ili neutralne točke gledišta, uvrstavaju se također *djela koja sadrže kritičke tekstove* o Domovinskome ratu.

Zbirka obuhvaća sljedeće vrste građe:

- knjige
- časopise: tematski brojevi i časopisi koji u cijelosti obrađuju teme rata i obnove pojedinih ratom obuhvaćenih područja Hrvatske
- sitni tisak: brošure, presavitci, razglednice, katalozi izložaba, posebni otisci
- audiovizualnu građu: dokumentarni filmovi
- zvučne snimke: glazbene i neglazbene
- elektroničku građu: mjesno dostupna i digitalizirana građa.

Prikupljanje knjižnične građe o Domovinskome ratu

Podatci o objavljenoj građi prikupljaju se pretraživanjem kataloga hrvatskih i inozemnih knjižnica, bibliografija te drugih tiskanih i elektroničkih sekundarnih izvora, kao i praćenjem elektroničkih i tiskanih medija. Na temelju prikupljenih podataka sastavljaju se prijedlozi za nabavu. Građa se prikuplja kupnjom – tekuća nakladnička produkcija, novija izdanja dostupna u knjižarskoj mreži ili antikvarijatima, otkup privatnih zbiraka za starija izdanja te darom i zamjenom, a također i izdvajanjem građe iz fondova Knjižnice – iz Zatvorenoga spremišta (koja nije obvezni primjerak) ili iz fonda čitaonica s otvorenim pristupom.

Pristup i korištenje

Za signiranje građe u Zbirci dodjeljuje se Cutterova signatura, kao i za ostalu građu u slobodnome pristupu – Sveučilišnoj zbirci. Klasifikacijska oznaka UDK, koja čini prvi dio signature, skraćuje se za potrebe Zbirke prema internoj shemi .

Korisnicima Zbirke smatraju se akademska zajednica (znanstvenici, profesori, studenti), kao i šira javnost. Građa se može koristiti u čitaonici Zbirke u radnome vremenu čitaonica.

3.2.2. Serijske publikacije

Neomeđena građa jedinica je građe koja se izdaje tijekom nekoga razdoblja bez unaprijed utvrđenoga kraja izlaženja, a obuhvaća serijske publikacije (časopise, revije, godišnja izvješća, godišnjake, zbornike, kalendare, novine, službene publikacije) i integrirajuću građu (građa koja ima uvez sa slobodnim listovima). *Novine* su serijska jedinica građe koja se izdaje u čestim razmacima, obično dnevno, tjedno ili polutjedno, te koja izvješćuje o tekućim zbivanjima i temama od javnoga interesa.

Najveći dio fonda serijskih publikacija pribavlja se na temelju obveznoga primjerka i odnosi se na hrvatsku nacionalnu neomeđenu građu u tiskanome i elektroničkome obliku. Od elektroničkih oblika obuhvaćena je mjesno dostupna elektronička građa, koja uključuje CD-ROM-ove, DVD-ROM-ove, mini diskove te USB memorijske kartice (mrežne se publikacije prikupljaju, obrađuju i pohranjuju u sklopu Hrvatskoga arhiva weba). Obveznim primjerkom nabavlja se građa prema sljedećim općim kriterijima:

- neomeđena građa nastala na teritoriju Hrvatske
- sjedište je korporativnoga autora ili nakladnika u Hrvatskoj
- neomeđena građa pisana na hrvatskome jeziku ili jeziku hrvatskih nacionalnih manjina
- sadržaj se potpuno ili djelomično odnosi na Hrvate, hrvatsku zemlju te prirodnu i kulturnu baštinu
- ima ISSN oznaku koju je dodijelio ISSN ured za Hrvatsku.

Knjižnica obveznim primjerkom prikuplja sve primjerke svih izdanja tekućih novina objavljenih u Hrvatskoj – uključujući dnevne, tjedne, dvotjedne i regionalne novine. Ako nakladnik pošalje veći broj primjeraka nekoga novinskog izdanja čija se formalna oznaka na građi ne razlikuje, Knjižnica zadržava dva (2), dok se ostali smatraju viškom. Ostale vrste serijskih publikacija, kao što su stručni i znanstveni/popularno-znanstveni časopisi, revije, magazini, zbornici, godišnjaci, kalendari, različita glasila – školska, župna, radnih organizacija, strukovnih i sličnih udruga, godišnja izvješća poduzeća, zavoda i instituta i sl., također se prikupljaju obveznim primjerkom. Darom, zamjenom i kupnjom preporuča se nabaviti dio fonda Croaticice koji nedostaje za unikatni ili arhivski primjerak.

Serijske publikacije mogu se koristiti samo u sklopu Knjižnice – u čitaonici časopisa. Ne mogu se posuđivati izvan Knjižnice niti međuknjižničnom posudbom.

3.2.3. Zbirka *Croatica* u Zbirci službenih publikacija

(Blaženka Peradenić-Kotur)

Uvod

Zbirka službenih publikacija utemeljena je kao dio Studijske biblioteke radi izgradnje slobodnoga pristupa građi kao potpora međunarodnim studijima. Početkom 90-ih godina prerasta u Zbirku službenih publikacija radi nabave, obradbe, pohrane i davanja na korištenje službenih publikacija. Hrvatske službene publikacije predstavljaju najvrjedniji dio Zbirke, kao i dio fonda građe *Croatica*.

Svrha

Kao središnja i najveća zbirka službenih publikacija Republike Hrvatske (Europske unije, stranih država i međunarodnih organizacija) svrha joj je prikupljanje, obrađivanje, pohranjivanje i osiguravanje dostupnosti službenih publikacija i informacijskih izvora te dosljedna provedba zakonskih odredaba o obveznome primjerku. Cjelovito okupljanje službenih publikacija sa slobodnim pristupom građi predstavlja bitnu potporu sveučilišnoj zajednici u nastavno-istraživačkome radu, kao i osiguravanje dostupnosti službenih informacijskih izvora široj korisničkoj populaciji.

Definicija

Službenim publikacijama, prema Zakonu o knjižnicama, smatraju se one publikacije što ih izdaju tijela državne vlasti, odnosno tijela lokalne samouprave i uprave kao svoja službena izdanja. Prema IFLA-inoj definiciji, službene publikacije određene su samo prema vrsti nakladnika/izdavača, a misli se na službena tijela bez obzira na predmet, sadržaj ili oblik publikacije.

Fond

Izgradnja cjelovite zbirke i/ili osiguravanje dostupnosti hrvatskih službenih publikacija temeljene su na zakonskoj odredbi o obveznome primjerku.

Prema vrsti službenih publikacija u fond okuplja:

- službena glasila, časopise, serijske publikacije, biltene, sažetke i priopćenja za tisak
- zakone, ugovore i međunarodne ugovore
- državni proračun
- sudsku praksu

- nacionalne razvojne planove i programe
- izvješća, prijedloge i mišljenja državne uprave
- radove i dokumente Hrvatskoga sabora
- pozadinske dokumente o politikama ili prijedlozima zakona koji su dostupni javnosti
- strateške dokumente izdane od tijela državne vlasti
- strategije, analize, istraživanja, norme, preporuke, upute, smjernice, studije, savjetodavnu, popularnu i promidžbenu literaturu izdanu od službenih tijela
- službenu statistiku: ekonomske i financijske pokazatelje, uključujući nacionalne proračune, demografske pokazatelje, inozemnu i hrvatsku trgovinu, prijevoz, turizam, poljoprivredu i industriju, uključujući energiju, okoliš, društvene uvjete, rad, stanovanje, zdravstvenu i socijalnu službu, pravosuđe, kriminal, obrazovanje i dr.
- priručnike, vodiče, leksikone i rječnike izdane od službenih tijela
- monografije i studije izdane od službenih tijela.

Prikupljanje

Službene publikacije nabavljaju se uobičajenim načinima izgradnje fonda – obveznim primjerkom, darom, zamjenom i kupnjom. Obveznim primjerkom prikupljaju se dva besplatna primjeka. Dar kao oblik izgradnje zbirke može biti propisan i ugovorom o depozitu (pohrani). Zamjena i kupnja najčešće su ograničene ponudom i novčanim sredstvima.

Prednost u izgradnji fonda čine mrežno dostupni izvori službenih publikacija koji su u pravilu besplatni. Izostanak autorskih naknada za službene publikacije omogućuje izgradnju digitalnih zbiraka sukladno potrebama korisnika.

Pristup i korištenje

Cjelokupan fond Zbirke nalazi se u slobodnome pristupu građi i ne posuđuje se izvan Knjižnice. Fond službenih publikacija raspoređen je prema nakladniku, a kao signatura upotrebljavaju se formalne oznake za službene publikacije koje se temelje na organizacijskome ustroju Republike Hrvatske.

3.2.4. Sitni tisak¹¹

Sastavni je dio nacionalne zbirke *Croatica* i zbirka sitnoga tiska. U skladu s načelom sveobuhvatnosti i potpunosti nacionalne zbirke, obveznim primjerkom Knjižnica prikuplja, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje sitni tisak kao posebnu vrstu građe.

Sitnim tiskom naziva se knjižnična građa uglavnom reklamnoga, informativnoga ili propagandnoga sadržaja nastala radi privremene uporabljivosti i aktualnosti. Najčešće su to informacije namijenjene široj javnosti, a iz različitih područja društvenoga života. Osim tiskane građe, uključena je i građa istih svojstava objavljena na drugim medijima, kao npr. CD, DVD. Sitni tisak obuhvaća i tzv. *sivu literaturu*. Naziv se odnosi na stručno-znanstvene sadržaje koji se distribuiraju izvan uobičajenih izdavačko-knjižarskih kanala, kao npr. izvješća s projekata, prezentacije, prilozi, sažetci, zaključci sa skupova i sl.

Iako nastala s namjerom prijenosa poruke aktualne samo u određenome, ograničenome razdoblju, u povijesnome kontekstu, ova građa postaje dokument o duhu jednoga vremena i vrijedan izvor informacija za buduće naraštaje, posebno za istraživanja povijesti svakodnevnoga života.

Osim općih kriterija (isti kao i za ostalu građu u sklopu zbirke *Croatica*), za sitni tisak vrijede i posebni kriteriji:

- *namjena* – objavljeni materijali nastali su prigodno, u povodu nekoga bitnog nadnevka ili događanja. Poruka koja se prenosi obično je spoj oglasa i obavijesti o skorome događanju. Zbirka sitnoga tiska nastoji se posebno upotpuniti građom koja se odnosi na manifestacije od nacionalnoga značaja ili međunarodne manifestacije održane u Hrvatskoj.
- *način izdavanja i raspačavanja* – građa obuhvaćena sitnim tiskom u pravilu se dijeli besplatno i nije dostupna preko knjižarske mreže. Izdavači su vrlo često udruge građana. Ovim su kriterijem obuhvaćena različita izvješća, zaključci sa skupova i konferencija, pozivi, programi, popisi sudionika s različitih događanja i sl.
- *formalna obilježja* – prema stupnju likovne opremljenosti, sitni tisak obuhvaća građu u rasponu od crno-bijelih letaka do grafički i fotografski boga-

¹¹ Zbirka sitnog tiska Croatice: kriteriji za odabir, obradu i korištenje. Stručno povjerenstvo za izradu kriterija za odabir i obradu Croatice – sitnog tiska. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2010.

to opremljenih brošura, ovisno o tome tko je nakladnik i kakva se poruka želi prenijeti. Građa izlazi u različitim uvezima, formatima i oblicima. Prema ovome kriteriju u sitni tisak pripadaju publikacije opsega od jedne do pet stranica (letci, programi, popisi, tiskanice itd.) i brošure od pet do četrdeset devet stranica. U sitni tisak mogu se svrstati i opsežnije publikacije (telefonski imenici, adresari) ako udovoljavaju ostalim kriterijima za odabir građe.

- *sadržaj* – prema sadržajnome kriteriju prikuplja se građa, čiji sadržaj ima trenutačnu obavijesnu vrijednost, kao npr. službena izvješća i statistički podaci podružnica i ogranaka javnih ustanova, bankovna i burzovna izvješća, redovi predavanja visokih škola i fakulteta. Prikupljaju se i publikacije koje sadrže uglavnom ilustracije ili bi se korištenjem uništile, kao npr. dječji časopisi sa zadacima ili uzorcima za izrezivanje, albumi za samoljepljive sličice i sl. Prema sadržajnome kriteriju u sitni tisak pripadaju i rotopublikacije, prodajni katalozi, oglasi, upute o radu tehničkih uređaja, prospekti i sl.

Prema navedenim kriterijima u sitni tisak pripadaju: brošure, letci, presavitci, prospekti, adresari, zidni i džepni kalendari, kratki oglasi i priopćenja, obavijesti, katalozi, vodiči, koncertni, kazališni i drugi programi, tiskanice i obrasci, različite vrste karata, cjenici, jelovnici, recepti, promidžbeni materijali političkih i drugih kampanja, čestitke, plakati, knjižne oznake, naljepnice, izvješća, sažetci, slikovnice s malo ili bez teksta, bojanke, školski program od 1. do 4. razreda (samo radne bilježnice, vježbenice, testovi, radne mape i sl.), posebni otisci, norme, molitveni materijali itd. Sitni tisak obuhvaća i trodimenzionalne objekte (*realia*) promidžbenoga, obavijesnoga i didaktičkoga značaja, kao npr. značke, komplet igračih karata, društvene igre, slagalice, naljepnice i sl.

Osim obveznim primjerkom, građa se pribavlja još i darovanjem privatnih zbiraka, kupnjom ili darom.

Građa iz zbirke sitnoga tiska može se koristiti samo u sklopu Knjižnice – u čitaonici časopisa. Ne može se posuđivati izvan Knjižnice niti međuknjižničnom posudbom.

Sitni tisak u digitalnome *online* obliku Knjižnica prikuplja preko Hrvatskoga arhiva weba pobiranjem i pohranjivanjem hrvatske nacionalne internetske domene.

3.3. Netiskana građa

3.3.1. Mikrooblici

Mirkooblik je fotografska građa koja zahtijeva povećanje pri korištenju, pojavljuje se u obliku mikrofiša i mikrofilma (prema ISO 2789:2003). Mikrofiš i mikrofilm mediji su na koje se radi zaštite i umnažanja, odnosno korištenja, prenosi građa iz papirnatoga oblika. Ponajprije se to odnosi na stare i rijetke knjige i novine koje se onda koriste s tih oblika ili se ponovno prenesu u izvorni papirnati oblik.

Obveznim se primjerkom prikuplja samo građa izvorno proizvedena na mikrooblicima.

3.3.2. Elektronička građa na materijalnome nositelju

Prema elektroničkoj građi na materijalnome nositelju (CD ROM, DVD ROM, USB i drugi materijalni oblici elektroničke građe) postupa se kao i prema tiskanoj građi, kada je riječ o kriteriju prikupljanja, obradbe, zaštite te davanja na korištenje, uz napomenu kako je za manipulaciju tom građom potrebno osigurati određena tehnička pomagala u zavisnosti o kakvoj se konkretno građi radi.

Obvezni primjerak elektroničke građe na materijalnome nositelju prikuplja se istim načinom kao knjige te po istoj zakonskoj osnovi.

3.3.3. Hrvatski arhiv weba (HAW)¹²

Hrvatski arhiv weba zbirka je sadržaja preuzetih s interneta. Kao i za tradicionalne vrste građe, Knjižnica ima zadatak prikupljati, opisivati, pohranjivati i omogućiti korištenje mrežne građe kao sastavnoga dijela nacionalne kulturne baštine. Sadržaji koji se prikupljaju predstavljaju dio naše nacionalne baštine i upotpunjuju nacionalnu zbirku *Croatica* sadržajima vrijednim u znanstvenome i kulturološkome smislu. Osobito se prikupljaju sadržaji koji postoje samo na internetu i dokumentiraju sadašnji društveni trenutak, društvene trendove, popularna zbivanja, bitna sportska, politička, kulturna i druga događanja.

U Hrvatski arhiv weba uključuju se časopisi, knjige, članci, mrežna stranica ustanova, udruga, događanja, klubova, znanstvenih projekata, e-novine, portali, oda-

¹² Hrvatski arhiv weba. Dostupno na: http://haw.nsk.hr/kriteriji_odabira

brane osobne stranice, osobni, skupni i tematski blogovi koji imaju bitan utjecaj u javnome životu i čiji je autor osoba koja se predstavlja svojim pravim imenom. Isključuju se pretraživači, igre, stranice samo promidžbenoga značaja, stranice tvrtki i poslovnih poduzeća, radne inačice publikacija, građa koja se distribuira samo elektroničkom poštom, građa s intraneta, građa koja za pristup zahtijeva registraciju i, u načelu, osobne stranice. Ne pohranjuje se digitalizirana građa koja je dio digitalnih zbiraka drugih ustanova, drugi arhivi weba, kao ni građa koja se zbog tehničkih teškoća ne može preuzeti i pohraniti. Za sadržaj koji Knjižnica odabire kao građu za pohranu u Hrvatski arhiv weba, primjenjuju se isti opći kriteriji, kao i za tiskanu građu.

Posebni su kriteriji:

- *sadržaj* – prednost pri odabiru za arhiv weba ima građa čiji je sadržaj koherentan, neovisan, potpun, ima trajnu kulturološku, intelektualnu, znanstvenu ili umjetničku vrijednost te se bavi temama od općega značenja za hrvatsko društvo, kao što su umjetnost, kultura, gospodarstvo, obrazovanje, zdravstvo, politika i sport
- *struktura publikacije* – odnosi se na postojanje podatka o naslovu, osobi ili tijelu odgovornome za sadržaj i izradbu publikacije, preglednost rasporeda podataka na publikaciji i redovitost osuvremenjivanja
- *nakladnik* – sve što je dostupno na internetu, smatra se objavljenim, a svatko tko objavljuje neki sadržaj, smatra se nakladnikom. To mogu biti nakladnici u tradicionalnome smislu, kao i autori osobnih stranica na internetu. Ugled i pouzdanost nakladnika bitni su pri odabiru građe.
- *domena* – građa koja je objavljena izvorno u .hr domeni ima prednost pri odabiru za arhiv weba. Građa može biti odabrana i kada je objavljena u nekoj drugoj domeni (.com, .net, .info, .org), ako udovoljava ostalim kriterijima za odabir građe.
- *format* – format podataka u kojem je publikacija objavljena, npr. format za obradbu teksta (doc), *portable document format* (PDF), *hypertext markup language* (HTML).

Ako je publikacija objavljena u obliku koji se zbog tehničkih zapreka ne može pohraniti, autorima/nakladnicima preporučuje se promjena formata.

- *jedinstvenost* – prednost pri odabiru za pohranjivanje imaju publikacije koje postoje samo na internetu.

Mrežna građa pohranjena u Hrvatskome arhivu weba dio je fonda Knjižnice pa je pristup i pretraživanje omogućeno preko knjižničnoga online kataloga. Sadržaj arhiva može se pretraživati sa stranice Hrvatskoga arhiva weba. Pohranjenim se publikacijama pristupa slobodno preko interneta. U iznimnim slučajevima kada nakladnik ne dopušta javni pristup, najmanja je razina pristupa pohranjenoj publikaciji jedan ovlašteni korisnik u sklopu NSK (Središnja informacijska služba u prizemlju) preko kontrolirane radne okoline.

3.3.4. Nacionalni repozitorij disertacija i znanstvenih magistarskih radova – DR¹³ i Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova – ZIR¹⁴

Zbirka disertacija i magistarskih radova čuva disertacije i znanstvene magistarske radove obranjene na visokim učilištima u Republici Hrvatskoj. Stupanjem na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokome obrazovanju (NN 94/13) započete su aktivnosti na prikupljanju i trajnoj pohrani završnih radova¹⁵ te disertacija u digitalnome obliku.

Suradnjom Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i SRCA uspostavljeni su Nacionalni repozitorij disertacija i znanstvenih magistarskih radova (DR) i Nacionalni repozitorij završnih i diplomskih radova (ZIR) radi trajne pohrane i javnoga pristupa svim ocjenskim radovima obranjenim na visokim učilištima u Republici Hrvatskoj. Nacionalni repozitoriji objedinjuju sadržaj svih repozitorija ocjenskih radova visokih učilišta – fakulteta, veleučilišta i visokih škola. Radi potreba retrospektivne pohrane radova u repozitorij disertacija moguće je pohraniti i znanstvene magistarske radove u digitalnome obliku.

Repozitoriji visokih učilišta i nacionalni repozitoriji ocjenskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu prihvaćaju samo konačnu inačicu rada u PDF obliku.¹⁶ Svakomu se dostavljenomu radu dodjeljuje jedinstveni identifikator (URN:NBN). Jednom pohranjen rad nije moguće povući iz nacionalnih repozitorija, a sadržaj se

¹³ Nacionalni repozitorij disertacija i znanstvenih magistarskih radova (DR). Dostupno na: <https://dr.nsk.hr>

¹⁴ Nacionalni repozitorij završnih radova (ZIR). Dostupno na: <https://zir.nsk.hr>

¹⁵ Naziv *završni rad* u kontekstu primjene ovoga zakona predstavlja generički izraz kojim se obuhvaćaju završni radovi, diplomski radovi i završni specijalistički radovi.

¹⁶ Zbog potreba trajne pohrane dodatno se preporuča dostava datoteka u PDF obliku.

rada pohranjenoga u repozitorije ne može mijenjati. Pravo javne objave rada uređuje visoko učilište svojim pravnim aktima, a pojedina visoka učilišta javnu objavu rada osiguravaju pojedinačnim dopuštenjima za objavu koju potpisuju autori radova.

3.3.5. Digitalizirana građa

Digitalizacijom građe Knjižnica omogućuje pristup jedinicama građe koje predstavljaju vrijedne i jedinstvene primjerke kulturne, povijesne i znanstvene nacionalne baštine. Temeljna je svrha povećati pristup i korištenje fonda Knjižnice, posredno zaštititi vrijedne izvornike i omogućiti lakšu uporabu često korištene građe. S tim su ciljevima usklađeni kriteriji odabira građe za digitalizaciju.

Građa se odabire za digitalizaciju prema sljedećim kriterijima:

- jedinice koje po svojem povijesnom, umjetničkom ili intelektualnome sadržaju predstavljaju kulturno dobro
- jedinice koje se identificiraju s Knjižnicom
- jedinice koje se ne mogu koristiti zbog lošega stanja
- jedinice koje se često koriste
- novonabavljene jedinice o kojima se javnost želi izvjestiti.

3.4. Prikupljanje

Nacionalna zbirka *Croatica* gradi se sustavnim prikupljanjem knjižne i neknjižne građe na svim medijima na temelju obveznoga primjerka, primjenom Zakona o knjižnicama (NN/1997). Istim je zakonom utvrđen opseg građe prema vrsti – pod obveznim primjerkom, bez obzira jesu li namijenjeni prodaji, odnosno besplatnomu raspačavanju, podrazumijevaju se tiskovine: knjige, brošure, skripte, posebni otisci, časopisi, novine, revije, bilteni, zemljopisne i druge karte, reprodukcije slikovnih umjetničkih djela, muzikalije, katalozi, kalendari, kazališni i drugi programi te njihovi dodatci u tiskanome, audiovizualnome i elektroničkome obliku, plakati, letci, kratki oglasi i priopćenja, razglednice, službene i trgovačke tiskanice; audiovizualna građa: gramofonske ploče, audio i videokasete, magnetofonske vrpce, snimljeni mikrofilmovi i kompaktni diskovi; te elektroničke publikacije: kompaktni diskovi, magnetoske vrpce, diskete, baze podataka i mrežne publikacije. Prema Zakonu hrvatski su izdavači/nakladnici dužni dostavljati Knjižnici o svojem trošku devet (9) primjeraka

publikacija. Od devet primjeraka publikacija, dva primjerka ostaju trajno sačuvana u Knjižnici, a ostalih se sedam distribuira u znanstvene i sveučilišne knjižnice propisane Zakonom o knjižnicama.¹⁷ Od dva obvezna primjerka, jedan je arhivski koji se trajno zaštićuje i ne daje na korištenje. Trajna zaštita, u svrhu trajne dostupnosti prikupljene građe, podrazumijeva i prenošenje na druge čitljive medije. Drugi je primjerak unikatni, a služi za bibliografsku i kataložnu obradu i korištenje. Kao nacionalna i depozitarna knjižnica, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ne otpisuje niti jedan obvezni primjerak.

Ostali su oblici nabave građe za zbirku *Croatica* kupnja, zamjena i dar.

3.5. Pristup i korištenje

Građa općega fonda zbirke *Croatica* i njezinih podsustava koristi se sukladno Pravilniku o korištenju građe i usluga u NSK.¹⁸

¹⁷ Zakon o knjižnicama. Narodne novine. vol. 69, broj 105, Zagreb, 9. X. 1997., str. 3403-3409.

¹⁸ Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [citirano: 2015-12-01]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/pravilnici-i-poslovnici>

4. Zbirka *Croatica* – fondovi zbirki građe posebne vrste

(Irena Galić-Bešker, Mikica Maštrović, Tatjana Mihalić, Mira Miletić Drder)

4.0. Uvod

Zbirke građe posebne vrste zasebne su cjeline u sklopu NSK, a prikupljaju najvrjedniju i iznimno osjetljivu baštinsku građu s kojom valja postupati na poseban način pri uporabi i čuvanju. Izgradnja fonda *Croatica* u zbirka građe posebne vrste u sklopu je izgradnje knjižničkoga fonda građe *Croatica*. Zbirke djeluju kao knjižnice u malome u sklopu NSK, što znači da se svi poslovi, kao što su nabava građe, formalna i sadržajna obrada, rad s korisnicima, izbor i priprema građe za digitalizaciju, nadzor i briga o spremištima građe i sl., obavljaju u zbirka. U svim europskim i svjetskim nacionalnim knjižnicama, kao i u Hrvatskoj, zbirke građe posebne vrste predstavljaju poseban korpus ustanove te imaju poseban status.

4.1. Zbirka muzikalija i audiomaterijala

Glazbena zbirka *Croatica*

4.1.1. Svrha

Zbirka muzikalija i audiomaterijala baštinska je knjižnična zbirka građe posebne vrste koja vodi brigu o nabavi, obradbi, smještaju, pohrani te davanju na korištenje glazbene građe koja je dio hrvatske nacionalne glazbene baštine. Prikuplja se objavljena i neobjavljena glazbena građa te građa povezana s glazbom, bitna za istraživanje i proučavanje glazbe. Izgradnja glazbene zbirke *Croatica* u sklopu je izgradnje knjižničkoga fonda građe *Croatica*.

4.1.2. Definicija

Glazbena građa *Croatica* definira se kao glazba koju su stvorili Hrvati, koja je objavljena u Hrvatskoj ili je glazbenim sadržajem povezana s Hrvatskom. Pod stvarateljima smatraju se skladatelji, libretisti, tekstopisci, prepisivači, urednici te izvođači s pripadajućim odgovornostima.

Pod hrvatskim stvarateljima misli se na one koji su rođeni u Hrvatskoj ili u njoj

imaju trajno prebivalište te na one koji stvaraju izvan Hrvatske, a čija je uloga prepoznata kao bitna u hrvatskoj glazbenoj kulturi i baštini.

4.1.3. Fond

Fond muzikalija uključuje objavljenu i neobjavljenu notiranu glazbu bez obzira na stil i vrstu glazbenoga sadržaja, stila i izričaja. Obuhvaća notna izdanja (tiskane muzikalije) partitura, izdanja komorne i solističke glazbe, antologije, edukativna izdanja, poput priručnika i škola za pojedine instrumente. Osim klasične glazbe, u fondu se prikupljaju različite pjesmarice i skladbe sakralnoga značaja te pjesmarice pučkih i skladanih narodnih popijevaka. Fond tiskanih skladbi uključuje i izdanja iz repertoara popularne glazbe – šlagera, šansona te festivala popularnih i zabavnih pjesama.

Rukopisni fond obuhvaća pojedine rukopisne skladbe, a najčešće ostavštine pojedinih hrvatskih skladatelja (glazbene ostavštine). Vrijednost navedene građe ističe se u mnoštvu raznolikoga izvornog glazbenog materijala, nezamjenjivoga u istraživačkome radu, osobito muzikološkim analizama i historiografskim prikazima. U ostavštinama se, osim cjelovitih partitura, nalaze autografske skice skladbi, različiti oblici partitura s izvornim skladateljskim napomenama, pripreme za tisak te popratna arhivska građa koja daje povijesni kontekst i vrijednost znanstvenomu istraživanju glazbenoga života. Popratna građa uključuje koncertne programe, kritike, osobne dokumente te izvornu građu bitnu za pojedina glazbena istraživanja.

Fond audiomaterijala obuhvaća objavljene zvučne glazbene i neglazbene zvučne snimke bez obzira na stil i žanr objavljenoga sadržaja ili medij objavljivanja. U fondu zvučne glazbene građe najviše je izdanja hrvatskih izdavača, a manje inozemne zvučne građe, kao i inozemnih izdavača s hrvatskim izvođačima. S obzirom na medij objave, najviše je glazbenih snimaka na gramofonskim pločama, zatim kompaktnim diskovima te zvučnim kasetama. Kao dio glazbene građe, u Zbirci se pohranjuju glazbene videosnimke te neglazbene zvučne snimke, iako po sadržaju nisu glazbena građa.

4.1.4. Prikupljanje

Glazbena građa može se podijeliti na glazbenu građu u *užem smislu* koja obuhvaća svu notiranu glazbu i zvučnu glazbenu građu te glazbenu građu u *širem smislu*, čiji sadržaj nije notirana glazba i glazbena zvučna snimka, već sadržaj koji se na

neki način odnosi na glazbu. Takva građa uključuje knjige o glazbi, glazbenu periodiku, efemernu građu te građu u sklopu glazbenih ostavština.

Notirana glazba

Izgradnja glazbenoga fonda *Croatica* uključuje prikupljanje notirane glazbe objavljene u obliku tiskanih nota, notnih faksimila, elektroničkih notnih izdanja, nota na brajici i mikrofilmu te neobjavljenu notiranu glazbu (glazbene rukopise).

Notirana glazba u obliku notnih izdanja prikuplja se u obliku partitura, dionica ili pjesmarica bez obzira na stil i glazbeni žanr.

Izdanja notirane glazbe prikupljaju se obveznim primjerkom (dva primjerka), darom, zamjenom ili kupnjom radi popunjavanja fonda.

Napomena:

- tiskana libreta ili tiskani tekstovi u obliku zbiraka tekstova za pojedine skladbe ne prikupljaju se u fondu tiskanih muzikalija, osim ako su rukopisna ili u sastavu glazbene ostavštine
- tiskani udžbenici ne prikupljaju se kao dio fonda tiskanih nota, ako u njima ne prevladava notirana glazba
- sitni tisak koji se odnosi na glazbu prikuplja se samo ako je dio pojedine glazbene ostavštine.

U izgradnji glazbene zbirke *Croatica* vrijedne su ostavštine hrvatskih skladatelja ili glazbenika, osobito bitnih za hrvatsku glazbenu baštinu, koje, osim glazbenih rukopisa – autografa i autografskih skica, uključuju popratnu građu u obliku korespondencije, dnevnika, efemerne građe, osobnih dokumenata i sl. Navedena vrsta građe prikuplja se **darom ili kupnjom**.

Glazbena građa koja se odnosi na glazbu, a **ne prikuplja se** u Zbirci muzikalija i audiomaterijala:

- knjige i časopisi o glazbi sukladno smjernicama prikupljanja te vrste građe
- mrežna stranica glazbenoga sadržaja sukladno smjernicama o prikupljanju te vrste građe.

Utemeljene zbirke glazbene građe prikupljaju se samo ako su u skladu sa smjernicama izgradnje zbirke glazbene građe *Croatica*.

Zvučna glazbena građa

Zbirka obveznim primjerkom prikuplja komercijalno objavljene zvučne glazbene snimke u Hrvatskoj na bilo kojem mediju objave (dva primjerka).

Objavljene zvučne glazbene snimke prikupljaju se **obveznim primjerkom** (dva primjerka), **darom, zamjenom ili kupnjom**.

Starija zvučna glazbena građa (gramofonske ploče, osobito one na 78 o/min) prikuplja se **darom ili kupnjom** ovisno o definiciji građe *Croatica* i/ili smjernicama koje su u skladu s izgradnjom glazbene zbirke *Croatica*.

Arhivske glazbene snimke, uključujući i etnomuzikološke melografske zapise s terena, ulaze u fond samo ako su u sklopu ostavštine pojedinoga skladatelja/glazbenika.

Utemeljene fonoteke prikupljaju se samo ako su u skladu sa smjernicama izgradnje zbirke glazbene građe *Croatica*.

Zbirka obveznim primjerkom prikuplja samo glazbenu videograđu.

4.1.5. Pristup i korištenje

Glazbena građa koja se prikuplja u sklopu Zbirke muzikalija i audiomaterijala jedinstvena je i vrijedna za hrvatsku glazbenu baštinu. Obrađuje se formalno i sadržajno te su zapisi dostupni preko mrežnoga kataloga Knjižnice. Sva građa koristi se u prostorima čitaonice Zbirke, uz stručnu pomoć knjižničara iz Zbirke. Korisnici glazbene građe Zbirke znanstveni su istraživači, ponajprije muzikolozi, zatim studenti (glazbe), skladatelji, zborovođe, glazbeni interpreti te drugi korisnici na bilo koji način zainteresirani za glazbenu građu ili povezani s glazbom. Korištenje građe dopušteno je prema Pravilniku o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (2009.)

Posebna skrb vodi se oko zaštite svih vrsta glazbene građe u Zbirci, osobito glazbenih rukopisa i ostavština hrvatskih skladatelja, na kojima se obavljaju postupci preventivne i kurativne zaštite. Radi zaštite i dostupnosti glazbena se građa mikrofilmira te odabirno digitalizira (sadržajno-korisnički model). Digitalizirana glazbena građa objavljuje se na mrežnoj stranici Knjižnice sukladno zakonodavnoj vlasti o autorskim i srodnim pravima za glazbena djela te unosi u sustav Digitalne knjižnice NSK.

4.2. Zbirka zemljovida i atlasa

Kartografska zbirka *Croatica*

4.2.1. Svrha

Zbirka zemljovida i atlasa organizacijska je jedinica NSK u kojoj se prikuplja, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje kartografska građa. Središnja je baštinska kartografska zbirka *Croatica*. Kartografska građa posebna je po svojim materijalnim i sadržajnim obilježjima, što je i razlogom utemeljivanja zbiraka kartografske građe u knjižnicama. Osobitost središnje uloge zbirke građe *Croatica* Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu očituje se i u dijelu kartografske Croatice gdje se brine o tome kako sačuvati cjelokupnu hrvatsku kartografsku baštinu, kao i suvremenu produkciju, te biti na usluzi akademskoj i društvenoj zajednici.

4.2.2. Definicija

Kartografska je građa sva građa koja u cijelosti ili djelomično predstavlja Zemlju ili bilo koje drugo nebesko tijelo u svim mjerilima i na svim medijima. Kartografsku građu obuhvaćaju dvodimenzionalne i trodimenzionalne karte i planovi, aeronautičke, nautičke i karte neba, atlasi kartografskoga sadržaja, globusi, blokovski dijagrami, karte u sekcijama, zračne, satelitske i fotografije svemira kartografske namjene, slike dobivene daljinskim snimanjem te slike iz ptičje perspektive kartografskoga sadržaja. Kartografska je *Croatica* sva kartografska građa koja prikazuje prostor Hrvatske (suvremeni i u prošlosti), čiji su autori, kartografi, urednici i sl. Hrvati i/ili koja je objavljena ili tiskana u Hrvatskoj. Pod hrvatskim se autorima podrazumijevaju oni koji su rođeni u Hrvatskoj ili u njoj žive, kao i oni koji žive i rade u inozemstvu, ali imaju bitnu ulogu u hrvatskoj kartografiji.

4.2.3. Fond

U Zbirci se čuvaju sve vrste karata, kao što su pregledne karte, tematske karte, topografske karte svih mjerila, planovi i pomorske karte, stare zemljopisne karte, rukopisne karte, astronomske karte i sve vrste atlasa kartografskoga sadržaja (opći, povijesni, različiti tematski i sl.). Kartografski je fond tijekom godina sustavno izgrađivan i popunjavan po svim geografskim područjima, međutim, s osobitim nagla-

skom na karte Hrvatske. Zbirka sadrži i priručnu knjižnicu s nekoliko stotina svezaka knjiga iz područja kartografije i kartografskoga knjižničarstva.

Kartografska *Croatica* dijeli se u nekoliko tematskih i kronoloških cjelina. Podjela na cjeline proizlazi iz nekoliko kategorizacija fonda kartografske građe, a to su kronologija nastanka, tehnika izradbe, cjelokupna nedjeljiva ostavština, vrsta kartografske građe te građa prikupljana obveznim primjerkom.

1. Starija kartografska *Croatica* fond je karata i atlasa nastalih od XVI. do sredine XIX. stoljeća tehnikama drvoreza, bakroreza i nadoreza. Kao i u svim svjetskim knjižnicama, ovo je jedan od najvrjednijih fondova i o njem se mora voditi posebna skrb u svim područjima djelovanja, nabavi, obradbi, zaštiti i digitalizaciji, korištenju te pohrani i čuvanju. Bitno je praćenje tržišta antikvarne kartografske građe te suradnja s dobavljačima kako bi se popunio dio fonda koji nedostaje, kao i dodjela sredstava za kupnju.

2. Rukopisna *Croatica* fond je unikatnih primjeraka karata, nacрта i planova izrađenih i nacrtanih rukom u različitim tehnikama. Osobito se ističe fond planova i nacрта osječke Tvrđe, planova hrvatskih gradova te pregledne karte prostora Hrvatske iz XIX. stoljeća (Vojna krajina, Slavonija, Dalmacija). Rukopisne karte rijetko se nabavljaju kupnjom i darom, međutim, pri nabavi je potrebno stručno vještačenje starosti i tehnike izradbe, a često i geografskoga prostora koji je predstavljen. Također, mora se voditi posebna skrb u obradbi, zaštiti i digitalizaciji, korištenju te pohrani i čuvanju.

3. Zbirka *Novak* kartografska je baštinska zbirka iznimne vrijednosti, prikupljena godinama u zaokruženu cjelinu kakva je danas. Fond se sastoji od karata Hrvatske od XVI. do XX. stoljeća, grafika, atlasa i knjiga kartografske i povijesne tematike usko povezane s hrvatskom kartografskom poviješću. *Zbirka Novak* voljom je vlasnika u cijelosti smještena u sklopu Zbirke zemljovida i atlasa. Fond je obrađen, digitaliziran, opremljen i pravilno pohranjen. Proširenje se fonda Zbirke Novak, odnosno nabava novih jedinica građe, ne očekuje.

4. Karte i planovi Hrvatske XIX. stoljeća bitna je cjelina za razvoj suvremene kartografije u Hrvatskoj. Obilježje je kartografske građe iz ovoga razdoblja pojava prvih karata na hrvatskome jeziku, kao i objavljivanje kartografske građe u Hrvatskoj. Također je bitna i pojava suvremenih planova gradova. Nabavlja se kupnjom ili darom.

5. Karte i planovi Hrvatske prve polovice XX. stoljeća također je bitna cjelina zbog znatnoga povećanja broja jedinica građe na hrvatskome jeziku te povećanja raznovrsnosti vrsta karata. Stoljeće je to burne povijesti koja se može pratiti preko bitnih kartografskih izvora. Građa obuhvaća razdoblje do kraja Drugoga svjetskoga rata. Nabavlja se kupnjom ili darom.

6. Suvremena kartografska *Croatica* fond je koji obuhvaća kartografsku građu od sredine XX. stoljeća do danas. Većina je građe iz ove skupine pribavljena obveznim primjerkom.

4.2.4. Prikupljanje

Kartografska građa *Croatica* nabavlja se na četiri načina – obveznim primjerkom, kupnjom, darom i zamjenom. Godišnji priljev građe u Zbirku razlikuje se i ovisan je o kartografskoj produkciji u Hrvatskoj za obvezni primjerak, novčanim sredstvima za kupnju, dobroj volji ustanova i pojedinaca za dar te dinamičnim zamjenama sa srodnim ustanovama. Prosječan je godišnji priljev građe od nekoliko desetaka do nekoliko stotina listova karata i atlasa. Starija kartografska *Croatica* i rukopisna *Croatica* nabavljaju se kupnjom i darom. Suvremena kartografska *Croatica* nabavlja se obveznim primjerkom, kupnjom, darom i zamjenom. Knjige iz priručne zbirke nabavljaju se kupnjom, darom i zamjenom.

4.2.5. Pristup i korištenje

Cjelokupan fond Zbirke obrađen je prema međunarodnome standardu ISBD(CM) te su zapisi dostupni preko mrežnoga kataloga NSK. Bibliografski su zapisi u cijelosti opremljeni autorskim i geografskim odrednicama, kao i klasifikacijskim oznakama, te je i na taj način pronalazak informacije o građi brži i dostupniji. Dio digitaliziranoga vrijednog fonda starije kartografske zbirke *Croatica* usto je dostupan i u slikovnim datotekama preko mrežne stranice Digitalizirana baština NSK. Uskoro se planira unos digitalizirane kartografske građe u sustav Digitalne knjižnice NSK. Korisnici su Zbirke sveučilišni profesori, znanstvenici, studenti te građani svih profesija i zanimanja zainteresirani za kartografsku građu te kartografske, povijesne i geografske informacije. Korištenje građe moguće je samo u prostoru čitaonice Zbirke, uz obvezu pravilnoga rukovanja osjetljivom građom. Umnožavanje nije dopušteno,

međutim, moguće je naručiti digitalizirane preslike građe radi stručnoga i znanstvenoga rada prema valjanome Cjeniku NSK. Zbirka surađuje u području kartografije sa srodnim ustanovama u Hrvatskoj i inozemstvu, fakultetima, tijelima državne uprave, stručnim udruženjima i pojedincima.

4.3. Grafička zbirka

Grafička zbirka *Croatica*

4.3.1. Svrha

Grafička zbirka muzejsko je galerijska jedinica u sklopu NSK koja prikuplja, obrađuje i daje na korištenje različitu vrstu vizualne građe nastale korištenjem različitih grafičkih, likovnih i tiskarskih tehnika, a kojom se omogućuje korisnicima uvid u stvaralački rad likovnih umjetnika, ali i uvid u mnoge različite prikaze osoba, predmeta i događaja iz prošlosti.

4.3.2. Definicija

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu sadrži grafičke listove, izvorne crteže, stripove, scenografije, grafičke mape, ilustrirane plakate, ex librise, ovitke knjiga i razglednice, odnosno onu građu koju opažamo osjetilom vida, a koja nije tekstualna. *Croatica* je sva ona vizualna građa kojoj su autori Hrvati ili je nastala u Hrvatskoj, kao i ona građa kojoj je predmet prikaza vezan za Hrvatsku i Hrvate.

Kriteriji su odabira građe – građa Grafičke zbirke koja se odnosi na crteže i grafiku kao temeljni kriterij ima umjetničku vrijednost djela, autorstvo djela, a prednost su djela hrvatskih autora. Drugi je kriterij tema vizualnoga prikaza, a vezana je za Hrvatsku i Hrvate, kao i događaje koji su za njih vezani. Kriterij je za prikupljanje ilustriranih plakata hrvatski autor, a tema je vezana za Hrvatsku i Hrvate. Kriterij je za prikupljanje razglednica motiv hrvatskih mjesta i gradova bez obzira na autora i vrijeme nastanka, dok je kriterij za prikupljanje ex librisa odabir građe kojoj su autori Hrvati ili pripadaju Hrvatima.

Vrste su građe crteži, grafike, grafičke mape, faksimili, ilustrirani plakati, ovitci knjiga, ex librisi, razglednice i priručna knjižnica.

4.3.3. Fond

Grafička zbirka Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu sadrži grafičke listove, izvorne crteže, stripove, scenografije, grafičke mape, ilustrirane plakate, ex librise, ovitke knjiga i razglednice. U Zbirci se čuva najveća i najcjelovitija zbirka stripova Andrije Maurovića, jednoga od najvećih majstora hrvatskoga stripa, kojega možemo izjednačiti s najvećim imenima svjetskoga stripa.

Od 1960. godine Grafička zbirka, osim crteža, grafika, grafičkih mapa i ex librisa, u svoj fond uvrštava razglednice, ilustrirane plakate i ovitke knjiga.

Zbirka razglednica sadrži više od sto tisuća razglednica, uglavnom hrvatskih gradova i mjesta, od kojih je i velik broj onih nastalih na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće. One predstavljaju vjerodostojan dokument tadašnjega stanja hrvatskih i drugih europskih gradova, naselja, kao i znamenitih arhitektonskih i kulturnih spomenika, te su nezaobilazan izvor mnogim istraživačima i povjesničarima i konzervatorima kojima su upravo stare razglednice jedino svjedočanstvo kako je nešto izgledalo. One su bile nezaobilazan izvor za mnoge stradale objekte u Domovinskom ratu.

U njezinu se fondu čuvaju i najstariji hrvatski ilustrirani plakati, koji su se počeli javljati još krajem XIX. stoljeća. Posebnu umjetničku vrijednost imaju secesijski plakati koje potpisuju Tomislav Krizman, Ljubo Babić, Frane Branko Angeli Radovani, Mirko Rački, Ivan Meštrović i Otto Antonini. Tridesetih godina dvadesetoga stoljeća posebno mjesto u izradbi plakata pripada Sergeju Glumcu, čiji se plakati čuvaju u Zbirci. Među najvrjednijim su plakatima Zbirke oni Borisa Bućana, umjetnika čiji su plakati svojom zanimljivošću, jasnom porukom i čistoćom izvedbe poznati i izvan hrvatskih granica, a Zbirka posjeduje njegov cjelokupan opus plakata.

Bogata zbirka ex librisa sadrži vrijedne primjerke iz razdoblja procvata tih knjižnih listića hrvatskih umjetnika već od početka XX. stoljeća. Među autorima likovno vrijednih ex librisa posebno se ističu Milan Sunko i Milenko Gjurić. Najveća je zbirka ex librisa ona koju je sakupio Emilij Laszowski, i to približno tri tisuće, od koga ju je Knjižnica otkupila 1942. godine. Nažalost, u njoj je vrlo mali broj hrvatskih autora i vlasnika, dok većinu čine ex librisi austrougarske provenijencije, najčešće onih s heraldičkim motivima. Zbirka posjeduje i novije ex librise koje su izradili suvremeni likovni umjetnici za potrebe osoba iz hrvatskoga kulturnog i javnoga života.

Vrijednost ovitka knjige, u početku kao zaštitnoga omota koji čuva knjigu, uočena je u 19. stoljeću u Engleskoj, u kojoj nastaju i prvi ovitci. *British Museum* započeo je sakupljanjem ovitaka 1923., tako da je prva međunarodna izložba ovitaka knjiga održana 1949. godine u muzeju *Victoria i Albert* u Londonu. U Hrvatskoj se prvi ovitci javljaju nakon 1918. godine. Skupina umjetnika, među kojima se ističu Ljubo Babić, Tomislav Krizman, Milenko Gjurić, Anka Krizmanić, a nešto poslije i Vladimir Kirin, u svojem su se umjetničkome djelovanju bavili i opremom knjiga, pa tako i oblikovanjem njihovih ovitaka.

Vrlo brzo nakon prvih autorski oslikanih knjiga, čiji nastanak dugujemo začetniku moderne umjetnosti, pariškomu trgovcu umjetnina Ambroiseu Vollardu, već u drugome desetljeću dvadesetoga stoljeća u Hrvatskoj nastaju prve grafičke mape, od kojih ističemo Mapu proljetnog salona iz 1920. godine.

4.3.4. Prikupljanje

Građa se nabavlja kupnjom od autora ili galerista, izdanja NSK (grafičke mape, faksimili), darom i zamjenom, izdvajanjem građe iz fondova Knjižnice (Zatvoreno spremište) te obveznim primjerkom (tiskana građa).

4.3.5. Pristup i korištenje

Korisnici su Grafičke zbirke akademska zajednica – znanstvenici, profesori, studenti te šira javnost – građani različitih zanimanja.

Dio fonda Zbirke obrađen je koristeći muzejske kartone, dok je veći dio fonda strojno obrađen prema ISBD-u (NBM-u), odnosno sada objedinjenome ISBD-u. Najvrjedniji je dio fonda digitaliziran, a dio je uvršten u Digitaliziranu baštinu NSK.

4.4. Zbirka rukopisa i starih knjiga

Rukopisi i stare knjige *Croatica*

4.4.1. Svrha

Zbirka rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu ustrojena je sa svrhom da se u njoj pohranjuje neobjavljena tekstualna građa koja se čuva, obrađuje i

daje na korištenje istraživačima i zainteresiranim korisnicima. Izvorna rukopisna građa, koja služi za dokumentiranje u znanstvenim istraživanjima, može se objavljivati i prigodno izlagati pod posebno definiranim uvjetima.

Zbirka starih knjiga ustrojena je kao zbirka građe posebne vrste u kojoj se pohranjuju ručno tiskane knjige, časopisi i novine. Zbirka je namijenjena istraživačima i drugim zainteresiranim korisnicima. Ručno tiskane knjige mogu se pretiskivati i prigodno izlagati pod posebno definiranim uvjetima.

4.4.2. Definicija

Građa u zbirkama podijeljena je prema formalnome kriteriju: na neobjavljenu (rukopisi) i objavljenu građu (stare knjige).

Zbirka rukopisa Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu slika je njezine dvojne uloge. U Zbirci se prikuplja rukopisna građa od nacionalnoga značenja te građa koja ističe povijesni razvoj ne samo zagrebačkoga Sveučilišta već i cijele knjižnice kao njegove nerazdvojne sastavnice još od početka 17. stoljeća.

Ručno tiskane knjige, stare novine i časopisi, sitni tisak, novinski isječci i pretisci okupljeni su u zasebnu zbirku, koja je podijeljena u deset manjih skupina, pri čem se posebna pozornost posvećuje zbirci *Croatica* kao zasebnoj cjelini.

4.4.3. Fond

Rukopisi

- 1) U knjižničnome i bibliografskome kontekstu pojam *rukopis* odnosi se na bilo koju vrstu tekstualne neobjavljene građe, bez obzira na to je li pisana rukom, strojem, u elektroničkome obliku ili nekako drukčije. Rukopis je shvaćen u širokome značenju jer se pod njim podrazumijeva: a) kodeks na pergameni ili papiru iz ranoga novovjekovlja, b) predložak pisan strojem u drugoj polovici 20. st., c) djelo nekoga autora koje nikada nije objavljeno, bez obzira na način pisanja (papir, pisaći stroj, računalo), d) predložak koji predstavlja prijepis već objavljenoga djela ili knjige i e) rukopisne ostavštine.
- 2) Rukopisna građa: a) nabavlja se kao pojedinačni predložak ili rukopis, b) kao organska cjelina, poput arhiva i rukopisnih ostavština ili c) nastaje kao umjetno stvorena cjelina ili zbirka oblikovana po odabranu kriteriju.

- 3) Vrijednost zbirke kao organske cjeline procjenjuje se ne samo po vrsti informacija/podataka koji se u njoj nalaze već i prema njezinoj cjelovitosti i povijesnome kontekstu u kojem je nastala. Kada se u rukopisnim ostavštinama nalaze tiskopisi (letci, novinski članci, isječki iz časopisa) i netekstualna građa (mape, crteži, fotografije, zemljopisne karte ili note), oni se u Zbirci rukopisa čuvaju kao njezin sastavni dio.
- 4) Rukopisni fond u Zbirci rukopisa pohranjen je na 5029 signatura koje su označene prefiksom R i tekućim brojem od 3001 do 8030. Pri tome se broj jedinica građe razlikuje od broja signatura, pri čem točan broj jedinica građe tek treba utvrditi.
- 5) Jedinica građe u bibliografskome kontekstu može biti: a) pojedinačni rukopis, b) rukopisna ostavština ili jedan njezin dio (npr. korespondencija), c) zbirka raznolike građe okupljene po odabranu kriteriju i nazvane *Miscellanea*.
- 6) U najvećem su postotku (približno 80 posto) u rukopisnome fondu zastupljeni pojedinačni rukopisi bilo da je na jednoj signaturi pohranjen jedan rukopis kao cjelina bilo da je na jednoj signaturi pohranjena zbirka rukopisnih predložaka, koja se sastoji od desetak i više manjih jedinica. U znatno su manjem postotku u Zbirci rukopisa zastupljene rukopisne ostavštine; osobni fondovi pojedinaca (približno 20 posto), rukopisne ostavštine pojedinih obitelji (približno 4 posto) i rukopisne ostavštine pravnih osoba (približno 6 posto).
- 7) Među vrjednijom rukopisnom građom vrijedi izdvojiti nekoliko skupina:
 - a) vrjednijemu dijelu rukopisnoga fonda pripadaju rukopisi Pavla Rittera Vitezovića i Baltazara Adama Krčelića
 - b) raznolika povijesna građa, povezana s djelovanjem zagrebačkoga Sveučilišta, koje je tijekom povijesti mijenjalo naziv, raspoređena je na brojnim signaturama. Rukopisne ostavštine brojnih zagrebačkih sveučilišnih profesora pohranjene su u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.
 - c) povijest hrvatskoga narodnog preporoda te ilirskoga pokreta kao njegove bitne političke sastavnice zabilježena je ne samo u pojedinačnim rukopisima već i u rukopisnim ostavštinama istaknutih pojedinaca
 - d) osobni fondovi pojedinaca i pravnih osoba iz 19. i 20. stoljeća te arhivi časopisa, listova i novina koji su kratko izlazili, također su zanimljiv

dokument ne samo vremena već i društvenih okolnosti u kojima su objavljavani

- e) zasebne cjeline čine manje zbirke oblikovane prema nekome kriteriju. Rukopisna građa koja se odnosi na pojedine hrvatske gradove ili regije može biti okupljena u manje zbirke. Isto vrijedi i za dokumente koji se odnose na istaknutiji povijesni, kulturni ili politički događaj te na upravne jedinice koje su postojale u povijesti.
- f) obiteljske rukopisne ostavštine također su bitan dio rukopisnoga fonda. Vrijedi spomenuti ostavštine plemićkih obitelji i ostavštine poznatih obitelji iz hrvatske povijesti i kulture.
- g) djela istaknutih hrvatskih pisaca prikupljaju se kao pojedinačni rukopisi ili kao cjelovite rukopisne ostavštine.

Ručno tiskane knjige

- 1) Nacionalnu zbirku *Croatica* čine knjige tiskane do 1835. godine. Pod posebnim se uvjetima u zbirku mogu uvrstiti i knjige tiskane nakon 1835. godine.
- 2) Više od polovice cjelokupne zbirke starih knjiga čini zbirka *Croatica*. Od ukupno 9236 jedinica knjižne građe, čak 4818 jedinica nalazi se u skupini čija signatura počinje oznakom RII, što označava hrvatske knjige. U spomenutoj su skupini okupljene: a) knjige tiskane hrvatskim jezikom, b) knjige tiskane hrvatskim pismom, c) knjige tiskane na području Hrvatske, d) knjige hrvatskih autora, e) knjige o hrvatskim autorima. Hrvatske su knjige u skupini RII podijeljene u sedam podskupina: a) na knjige tiskane glagoljicom, b) na knjige tiskane ćirilicom, c) na knjige iz Dubrovnika, Dalmacije, Hrvatskoga primorja, Istre, d) na knjige iz Slavonije, Like, Bosne te knjige Bunjevaca i gradišćanskih Hrvata, e) na kajkavske knjige, f) na knjige hrvatskih pisaca na stranim jezicima i g) na novije hrvatske knjige.
- 3) Prvotisci su izdvojeni u posebnu skupinu, kao što je u posebne skupine izdvojena i preostala knjižna građa, uključujući i novine, časopise, sitni tisak, novinske isječke i pretiske. Skupine su označene slovom R i rimskim brojevima, počevši od I pa dalje.

4.4.4. Prikupljanje

Građa se u zbirci *Croatica* treba prikupljati tako da se izbjegne suviše centralizirano prikupljanje s jedne i suviše decentralizirano prikupljanje s druge strane. Jedno i drugo mogu otežati istraživački rad. Rukopisi i stare knjige prikupljaju se u dvjema odvojenim zbirkama.

- 1) Pri nabavi rukopisa i upotpunjavanju cjelokupne rukopisne zbirke Knjižnica uzima u obzir i njezinu moguću vrijednost u istraživačkim projektima. Uz najvrjednije kodekse koji mogu biti pisani na pergameni, nabavljaju se i rukopisi iz ranoga novovjekovlja pisani na papiru, pa čak i rukopisi iz novijega vremena pisani strojem. Zbirkom se treba upravljati tako da se akademskim građanima, istraživačima i sveučilišnim profesorima olakša istraživački rad.
 - a) Rukopisna građa odabire se i prikuplja prema kriteriju nacionalne zbirke *Croatica* bilo da se izdvajaju iz knjižnice istaknutoga pojedinca koja je postala dijelom fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu bilo da su nabavljeni na neki drugi način.
 - b) Formalni kriteriji, kao što su autor, naslov, mjesto tiskanja itd., ne mogu se primjenjivati u izboru i nabavi rukopisne građe, stoga se rukopisna građa nabavlja po drukčijim kriterijima. Ponajprije je bitna dvojna uloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Nabavljaju se i čuvaju rukopisi i rukopisne ostavštine bitne za nacionalnu povijest, pri čem se izdvaja: a) građa nastala u hrvatskim zemljama i Hrvatskoj te b) građa koja je nastajala izvan Hrvatske u iseljeništvu u 19. i 20. stoljeću. S druge strane, prikupljanjem rukopisa i rukopisnih ostavština sveučilišnih profesora i znanstvenika, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ispunjava ulogu središnje knjižnice zagrebačkoga Sveučilišta.
 - c) Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje najveći broj arhivskih fondova među svim ustanovama u Republici Hrvatskoj u kojima se čuvaju arhivski fondovi. Najveći broj osobnih fondova u Republici Hrvatskoj stvorili su književnici. U Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu najčešće pristižu rukopisne ostavštine književnika, no nabavljaju se i ostavštine poznatih i istaknutih pojedinaca u javnome životu. Mogu to biti pojedinci koji su svojim djelovanjem povezani s Knjižnicom (npr.

- Franjo Fancev, Matko Rojnić) i Sveučilištem u Zagrebu (npr. Vladimir Varićak, Vera Erlich Stein) te su na neki drugi način obilježili hrvatski kulturni i znanstveni život (leksikografi Mate Ujević i Miroslav Krleža) ili su dali bitan doprinos inozemnim sredinama (Vatroslav Jagić, Ivan Meštrović).
- d) Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu prikuplja i obrađuje pisane ostavštine nastale djelovanjem istaknutih pojedinaca (pisaca, publicista, novinara, znanstvenika, istraživača, političara) koji su osobito zadužili nacionalnu povijest i kulturu. Pisana ostavština pojedinih ustanova i pravnih osoba prikuplja se ako je osobito bitna za nacionalnu povijest.
 - e) Rukopisna zbirka kao dio nacionalne zbirke knjižnične građe izgrađuje se tako da se nabavlja rukopisna građa od nacionalnoga značenja. Lokalnu povijest i kulturu dokumentiraju druge manje zavičajne zbirke u Republici Hrvatskoj.
 - f) Arhivski fond ili rukopisna ostavština smatra se organskom cjelinom u kojoj bilješke privatnoga sadržaja, dnevnici ili pisma nisu ništa manje bitni od autorskih tekstova.
 - g) Od hrvatskih i inozemnih knjižnica Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu nabavlja preslike na mikrofilmu. Na tim je filmovima snimljena rukopisna građa koju NSK ne posjeduje, a bitna je za nacionalnu zbirku *Croatica*.
 - h) Osim analogne knjižnične građe, u nacionalnoj se zbirci može prikupljati i digitalna građa. Pritom se mogu primjenjivati kriteriji opisani u prethodnim odjeljcima.
- 2) Postojeća zbirka starih i rijetkih knjiga upotpunjava se nabavom primjerkara koje NSK ne posjeduje ili nabavom drugoga, trećega i daljnijega primjerkara građe koji se već nalazi u fondu Zbirke, odnosno u fondu Knjižnice. Uvijek se pri nabavi prednost daje naslovima i jedinicama građe koje Knjižnica ne posjeduje u odnosu na jedinice građe kod kojih se nabavlja drugi ili treći daljnji primjerak. Zbirka starih i rijetkih knjiga treba se upotpunjavati tako da prednost pri nabavi imaju hrvatske knjige u odnosu na druge stare knjige.

4.4.5. Pristup i korištenje

- 1) Rukopisi i stare knjige vrlo su osjetljivi i podložni propadanju. Lako se mogu oštetiti. S takvom građom treba posebno pažljivo postupati kako bi imala dulji vijek trajanja i kako bi bila dostupna. Jako oštećeni primjerci rukopisne i knjižne građe restauriraju se i uvezuju tako da se nastoji u najvećoj mogućoj mjeri sačuvati izgled izvornika.
- 2) Rukopisi i stare knjige iz fonda Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu reproducirani su na mikrofilmovima. Vrijedna stara građa iz drugih knjižnica u zemlji i inozemstvu također je dostupna na mikrofilmovima. Rukopisi i knjige na mikrofilmovima smješteni su u Odjelu za zaštitu i pohranu. Točan broj kolutova mikrofilмова za staru i rijetku građu tek je potrebno utvrditi.
- 3) Korisnicima treba omogućiti kvalitetno korištenje rukopisa i starih knjiga te ih poticati da najvrjedniju građu što više koriste na mikrofilmovima ili u digitalnome obliku, a što manje u izvornome obliku. Za to je potrebno osigurati dovoljan broj mikročitača i kvalitetnu računalnu opremu. Rukopise i stare knjige treba pažljivo davati na korištenje i izlagati ih pod povoljnim mikroklimatskim uvjetima.
- 4) Preslike se posuđuju drugim knjižnicama. Neki se rukopisi i rukopisne zbirke snimaju na mikrofilm pa druge knjižnice mogu kupiti ili posuditi preslike izrađene s mikrofilma. Omogućen je pristup vrijednim rukopisima i starim knjigama i u digitalnome obliku. Dosad su odabirno digitalizirani samo pojedinačni rukopisi i stare knjige. Sustavna digitalizacija preostale rukopisne i knjižne građe treba tek započeti.
- 5) Kada ne postoji opasnost da se građa ošteti i kada ne postoje ograničenja autorskoga prava, izrađuju se preslike rukopisa za korisnike koji su članovi Knjižnice ili knjižničnu građu koriste kao vanjski članovi.
- 6) U digitalnome obliku zasada je dostupan samo jedan dio rukopisa i starih knjiga pohranjenih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, a rezultati su dostupni na mrežnoj stranici Knjižnice. U digitalnu zbirku uključen je i jedan dio knjižnoga fonda *Croatica*.

6. Literatura

Avalon, S.; Blažević D.; Harni S.; Leščić J. Croatica : Ustroj zbirke i kataložno-bibliografski sustav (nacrt). Zagreb, travanj 2009. (interni dokument)

Deklaracija o Domovinskom ratu. Narodne novine, br. 102 (17.10.2000.). [citirano: 2015-11-27]. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_10_102_1987.html

Golubović, V. Smjernice za izgradnju sveučilišnih zbirki. NSK, 2016. (interni dokument)

Hrvatski arhiv weba. Dostupno na: http://haw.nsk.hr/kriteriji_odabira

Johanson, E. The definition of official publications.// IFLA Journal 8, 4(1982), str. 393-395.

Mihalić M. Pravilnik za postupanje s građom koja pristizbe obveznim primjerkom u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Zagreb, 2003. (interni dokument)

Nacionalni repozitorij završnih radova (ZIR). Dostupno na: <https://zir.nsk.hr>

Pravilnik o uvjetima i načinu korištenja građe i usluga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. [citirano: 2015-12-01]. Dostupno na: <http://www.nsk.hr/pravilnici-i-poslovnici>

Statut Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Dostupno na: http://www.nsk.hr/wp-content/uploads/2012/01/Statut-NSK-24_12_2010.pdf

Zakon o knjižnicama. Narodne novine. vol. 69, broj 105, Zagreb, 9. X. 1997., str. 3403-3409.

Zbirka sitnog tiska Croatice: kriteriji za odabir, obradu i korištenje. Stručno povjerenstvo za izradu kriterija za odabir i obradu Croatice – sitnog tiska. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2010.

